

VÍZHEZ VALÓ JOG - ÁBRÁND VAGY IMMÁRON VALÓSÁG II.

*Szilágyi János Ede*⁵¹

Mint korábbi írásomban⁵² utaltam rá, a vízhez való jog több elnevezéssel is bír a nemzetközi porondon, és ennek megfelelően eltérő tartalmú is lehet. Sőt, az elnevezések és a mögöttes tartalmi értelmezések eddig is színes skálája folyamatosan bővül – a korábbiakhoz szorosan kötődő, de mégis sajátos tartalmat nyerhet például az Európai Unió jogrendjében – ahogyan ezt az Európai Parlament alig néhány napja megfogalmazott állásfoglalásából⁵³ is megtudhatjuk. Jelen írásomban e tartalmi gazdagsághoz igyekszem egy rövid fogódzót adni, több más mellett azért is, hogy ennek fényében értékelhessem a magyar Alaptörvény korábban (vagyis az Alaptörvény hatálybelépése előtt) nem létező új rendelkezését.

Vitatott, hogy a vízhez való jog besorolható-e az emberi jogok osztályozása során hagyományosan alkalmazott első-második-harmadik generációs jogok közé. Mindennek jelentősége a vízhez való jog érvényesíthetősége kapcsán van, azaz, hogy mennyiben, illetve milyen módon kényszeríthető ki. A legáltalánosabban elfogadott – a 64/292. számú ENSZ közgyűlési határozat által is alátámasztott – nézet szerint a vízhez való jog számos emberi jog alapfeltételeként szolgál.⁵⁴

A vízhez való jog különböző elnevezések alatt jelenik meg az egyes nemzetközi dokumentumokban illetve nemzeti alkotmányokban. Így találkozhatunk például elegendő vízhez való hozzáférés jogával, vízhez való hozzáférés jogával, tiszta vízhez való joggal, ivóvízhez való joggal, biztonságos ivóvízhez való joggal. Az utóbbi időben pedig tendencia az is, hogy a vízhez való jogba beleértik az alapvető közegészségügyi szolgáltatásokat. Utóbbi fejlődési lépcsőfok kapcsán fontosnak tartom megemlíteni azt, hogy az Egyesült Nemzetek biztonságos ivóvízhez és szanitációhoz való jog érvényesüléséért kijelölt biztosa már két külön emberi jogként említi a vízhez való jogot és a szanitációhoz való jogot, vagyis nem egy, hanem két új emberi jogról értekezik. Teszi ezt lényegében azért, mivel meglátása szerint ellenkező esetben a megfelelő szanitációhoz jutás érdeke jobban elsikkadna a biztonságos ivóvízhez jutás érdeke mellett. Vagyis azáltal, hogy immáron két külön jogot kíván érvényre juttatni illetve óvni, egyik érvényre juttatása sem megy a másik rovására. Nem mellesleg azt ő is elismeri, hogy a vonatkozó ENSZ dokumentumok egy név alatt említik a két védendő érdeket...⁵⁵ Az Európai Parlament fent említett állásfoglalása szintén "a biztonságos ivóvízhez és a megfelelő higiénés körülményekhez való egyetemes hozzáférés" EU Alapjogi Chartában való elismerését követeli (nem derül ki viszont egyértelműen, hogy egy vagy két külön

⁵¹A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia és a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar közös, MTA–DE Közzolgáltatási Kutatócsoportjának a *Területi közzolgáltatások szabályozásai* című projektje keretében készült. A projekt leírására l.: Horváth M.T.: Szempontok a területi közzolgáltatások regulációs változásainak vizsgálatához. In: HMT (szerk.) *Kilengések. Közzolgáltatási változások*. Budapest: Dialóg Campus, 2013. 9–25. old.

⁵²*Szilágyi János Ede, PhD*, egyetemi docens, ME-ÁJK

⁵³<http://www.kozjavak.hu/vizhez-valo-jog-abrand-vagy-immaron-valosag-igenybol-az-alapveto-emberi-jogkent-elismeres-utjan> (2015.09.14.)

⁵⁴<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2015-0294+0+DOC+PDF+V0//HU> (2015.09.14.)

⁵⁵Ld. RAISZ Anikó: A vízhez való jog egyes aktuális kérdéseiről. In: Csák Csilla (szerk.): *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*. Miskolc: 2012, Miskolci Egyetem, 151–159.

⁵⁶CATARINA de Albuquerque: *On the right track*. Lisbon: 2012, Human Rights to Water & Sanitation UN Special Rapporteur, 27.

jogként). Magyarország esetében látnunk kell, hogy a víziközmű-szolgáltatások két alágazataközül az ivóvíz-szolgáltatás határozottan előrébb tart, mint pl. a szennyvíz-elvezetési ágazat. Hazai sajátosságainkra is tekintettel a biztos asszony törekvése tehát érthetőnek és támogathatónak tűnik.

A fent említett különböző elnevezések természetesen eltérő tartalmat is takarnak vagy takarhatnak. A tartalom meghatározásának több lehetséges módja is van, az egyik azon alapul, hogy a vízhez való jogot milyen más emberi joggal hozzák összefüggésbe. Az e körben leggyakrabban felmerülő jogok a következők: élethez való jog, emberi méltósághoz való jog, egészséghez való jog, egészséges környezethez való jog, élelmiszerhez való jog, megfelelő életminőséghez való jog, etc. A vízhez való jog illetően való kötődése egyúttal azt is magával vonja, hogy a vízhez való joggal védeni hivatott érdekek védelme megvalósítható más emberi jogok érvényre jutásával is. Ennek fényében elvetődhet a kérdés, hogy szükség van-e egyáltalán egy ilyen *sui generis* (azaz direkt erre a célra létrehozott speciális) emberi jogra, mint a vízhez való jog, vagy már a klasszikus (vagy klasszikusabb) emberi jogok is elégségesek a biztosítani kívánt érdekek védelmére. Meglátásom szerint a *sui generis* emberi jog iránti igény a víz szerepének felértékelődésével jelent meg, amely felértékelődés pedig egyértelműen az emberiség egyre növekvő lélekszámához kötődik. A növekvő lélekszám ugyanis egyre nagyobb feszültségforrást jelent az állandónak tekinthető édesvízkészlet vonatkozásában. A kiéleződő új konfliktusoknak pedig jelentős része kötődött illetve kötődik ahhoz, hogy bizonyos helyeken már az alapvető emberi szükségletek kielégítése sem biztosított, vagy legalábbis nem a megfelelő – XXI. századi standardoknak megfelelő – módon. Mindezen helyzet megoldását pedig joggal remélhetjük a növekvő számú speciális problémára vonatkozó új, *sui generis* emberi jogtól, amely alkalmasabb arra, hogy az új problémára jobban ráirányítsa a döntéshozók figyelmét.

A vízhez való jog tartalmának kifejtésénél leggyakrabban a 15. számú kommentárra⁵⁶ hagyatkoznak. A kommentár a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának 11. és 12. cikke, vagyis a megfelelő életszínvonalhoz illetve az elérhető legmagasabb fizikai és szellemi egészséghez való jog keretei közt értelmezi a vízhez való jogot, mint második generációs jogot. A kommentár felhívja a figyelmet, hogy a víz elsődlegesen nem gazdasági, hanem társadalmi illetve kulturális jószág. A kommentár alapján a vízhez való jog a hozzáférhető, biztonságos és megfelelő, fizikailag elérhető és megfizethető vizet foglalja magában személyes és háztartási használatra. A *hozzáférhetőség* kapcsán a személyes és háztartási használatba az ivóvízfogyasztáson kívül beleveszi a személyes defekáció elrendezéséhez szükséges vízmennyiséget, a személyes tisztálkodást, a lakás tisztítását, a ruhamosást, az élelmiszerkészítést, de mindezeket túl e kritérium már nem fedi le például a háztartási használat egyéb formáit. A *biztonságos* víz mentes mindenféle biológia, kémiai vagy nukleáris anyagtól, amely veszélyes lehetne az emberi egészségre. Sőt a víznek megfelelő ízűnek, illatúnak illetve színűnek is kell lennie e kritérium alapján. E kritérium kapcsán az ENSZ kijelölt biztosa részletezte a biztonságos szanitáció ismérveit is (a toaettek konstrukciójának például fizikailag is biztonságosnak kell lenniük; éjszaka is biztonsággal megközelíthetőnek, etc.). Az *elérhetőség* minden ember (pl. gyermekek, idősek, nők) vonatkozásában megfelelő kell, hogy legyen. Közel kell lennie az emberek életteréhez (háztartás, munkahely), és magában foglalja azt is, hogy ne kelljen mindezekért sorban állni. A víz- és szanitációs szolgáltatások árának *megfizethetőnek* kell lennie a kommentár alapján, még hozzá anélkül, hogy mindez veszélyeztetné az emberek fizetési képességét az olyan emberi jogok által biztosított egyéb esszenciális szükségletekért, mint amilyen az élelmiszer, az otthon és az egészségügy. Fontos megjegyezni, hogy a megfizethetőség kritériuma nem jelent ingyenességet. Az ENSZ kijelölt biztosa szerint a megfizethetőség elérhető például

⁵⁶http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/CESCR_GC_15.pdf (2015.09.14.)

azáltal is, ha egy olyan tarifarendszert működtetnek, amely biztosítja azt, hogy a szegényebb háztartások a létfontosságú vízmennyiségért csak egy alacsonyabb díjat fizetnek.⁵⁷ Az ENSZ kijelölt biztosa még egy ötödik kritériumot is megfogalmaz a vízhez való jog kapcsán, nevezetesen, hogy annak kulturálisan és vallási alapon is *elfogadhatónak* kell lennie mindenki számára; s ahol szükséges (például iskolákban, kórházakban) ott biztosítani kell a nem-specifikus toaletteket (ezen ötödik kritériumot egyébiránt a kommentár az előző négy kritériumba ágyazva hozta még). A mennyiséggel kapcsolatban a kommentár egy helyen tesz konkrét utalást, amikor is (az első oldalán) említ egy 20 liter/fő/nap mennyiséget magába foglaló WHO standardot. E mennyiség kapcsán azonban az ENSZ biztonságos ivóvízhez és szanitációhoz való jog érvényesüléséért kijelölt biztosa felhívja a figyelmet⁵⁸ arra, hogy a napi 20 liter per fő vízmennyiség csak a minimális létszükségletek fedezésére alkalmas, de egy ekkora minimum mennyiség mellett még jelentős egészségügyi kockázatok lehetnek; ennek – vagyis a vízhez való jog teljes érvényesülése – érdekében minimum 50 liter/fő/nap vízmennyiséget kellene biztosítani. Mindezen fogalmi elemek meghatározása mellett a kommentár kitér arra is, hogy a vízhez való jog szoros kapcsolatban áll a mezőgazdasági vízfelhasználással és a vizek szennyezéstől való védelmével. A vízhez való jog kapcsán megfogalmazásra kerül a fokozatos megvalósítás követelménye és a visszalépés tilalma. Végezetül fontosnak tartom kihangsúlyozni azt, hogy az országok kötelesek tiszteletben tartani a vízhez való jog érvényesülését más országokban is, melybe más országok sem közvetve, sem közvetlenül nem avatkozhatnak be.⁵⁹

Felvetődhet természetesen a kérdés, hogy a vízhez való jog tartalma kapcsán van-e „egyetlen helyes megoldás”? Vagyis, ha egy politikai közösség úgy dönt, hogy szeretne élni a sui generis vízhez való jog szabályozásának lehetőségével, akkor milyen pontos tartalommal töltsse ki a saját szabályozását. Meglátásom szerint a vízhez való jog által megoldani szándékozott problémák földrajzi területenként illetve társadalmanként eltérők lehetnek, ennek megfelelően pedig a vízhez való jog tartalmát is érdemes e speciális problémakörökhöz szabni. Úgy gondolom, hogy az ENSZ kijelölt biztosa is egy ehhez nagyban hasonló álláspontot képvisel.⁶⁰

A 2012-től hatályos magyar Alaptörvényben – megítélésem szerint – elsődlegesen a XX. cikk foglalkozik a vízhez való joggal, mintegy a testi és lelki egészséghez való joggal kapcsolatban. Raisz Anikó értelmezése szerint a vízhez való jog Alaptörvényben meghatározott módozata, a 15. számú kommentárhoz illetve a 64/292. számú ENSZ közgyűlési határozathoz képest egy szűkebb koncepciót takar. Ennek megfelelően a magyar meghatározás számos lehetőséget nem foglal magában; például a közegészségügyi szolgáltatásokat, az ivóvíz pénzügyi megfizethetőségének követelményét, az egyéb háztartási vízfelhasználás és a mezőgazdasági vízfelhasználás körét. Mindezek ellenére – és tekintettel főleg arra, hogy a vízhez való jog alapvető emberi jogként történő elfogadottsága a nemzetközi közösségben még meglehetősen az elején tart – az új magyar alkotmány haladó szelleműnek tekinthető.⁶¹

⁵⁷ CATARINA de Albuquerque: *On the right track*. Lisbon: 2012, Human Rights to Water & Sanitation UN Special Rapporteur, 35.

⁵⁸ <http://sr-watersanitation.ohchr.org/pdfs/faq.pdf> (2015.09.14)

⁵⁹ RAISZ Anikó: *A vízhez való jog egyes aktuális kérdéseiről*. 155.

⁶⁰ ALBUQUERQUE: *On the right track*. 35.

⁶¹ RAISZ Anikó: *A vízhez való jog egyes aktuális kérdéseiről*. 156-157.